

FONETIK VA SINTAKTIK MUAMMOLAR MARKAZIDA: TURIZM MATNLARINI TARJIMA QILISHDAGI MADANIY-LINGVISTIK O'ZIGA XOSLIKLAR TAHLILI

Mamajonov Oybek Raufjon o'g'li

Qo'qon davlat universiteti 1- bosqich magistranti

+998974154144

mamajonovoybek334@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezis globalashuv davrida turizm matnlarining tarjima jarayonida yuzaga keladigan fonetik va sintaktik muammolarni chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Turizm sohasi kross-madaniy kommunikatsiyaning dinamik maydonchasi bo'lib, uning matnlari nafaqat informativ, balki persuaziv va hissiy-emotsional yukni ham tashuvchi diskurs hisoblanadi. Tarjima jarayonida manba tildagi fonetik go'zallik, ritm, jarangdorlik kabi elementlarni maqsad tilga yetkazishda, shuningdek, murakkab sintaktik konstruksiyalarni, iboralarni va madaniy-o'ziga xos jummalarni ekvivalent darajada moslashtirishda jiddiy qiyinchiliklar yuzaga keladi. Bu tadqiqot ushbu muammolarning lingvistik va madaniy ildizlarini ochib berish, ularning turizm mahsulotining qabul qilinishiga ta'sirini baholash hamda ularni yechishga qaratilgan nazariy va amaliy strategiyalarni taklif qilishni maqsad qilgan. Tadqiqot lingvistik va madaniy-semiotik yondashuvlarni integratsiyalash orqali turizm diskursining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda tarjima nazariyasiga hissa qo'shishga intiladi.

KIRISH. Tadqiqotning dolzarbligi:

Bugungi kunda turizm dunyo iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri bo'lib, xalqaro kommunikatsiyada hal qiluvchi rol o'ynaydi. Turizm mahsulotlarini targ'ib qilish, sayyohlarni jalb qilish va madaniyatlararo tushunishni ta'minlashda matn tarjimasi markaziy o'rin egallaydi. Biroq, turizm matnlari (broshyuralar, veb-saytlar, reklama shiorlari, yo'l-ko'rsatkichlar) shunchaki informatsiya yetkazishdan ko'ra ko'proq vazifaga ega: ular maqsadli auditoriyani hayajonlantirishi, ularga orzu-umid uyg'otishi va joyning o'ziga xos ruhini aks ettirishi lozim. Bu esa tarjima jarayonida nafaqat semantik aniqlikka, balki estetik, affektiv va madaniy ekvivalentlikka erishishni talab qiladi. Aynan shu nuqtada fonetik va sintaktik xususiyatlarning to'g'ri o'tkazilishi tarjimon oldida turgan eng katta to'siqlardan biriga aylanadi, chunki ularning noto'g'ri o'tkazilishi xabarning persuaziv kuchini yo'qotib, madaniy noaniqliklarga olib kelishi mumkin.

Muammoning qo'yilishi:

Turizm matnlarining tarjimasi oddiy lingvistik konvertatsiyadan ko'ra murakkabroq jarayon bo'lib, u madaniy transfer, kommunikativ niyat va estetik ta'sirni

o'z ichiga oladi. Fonetik darajada, joy nomlari, madaniy tushunchalar, folklor elementlari yoki shunchaki marketing shiorlarining jarangdorligi, ritmi va tovushli tasviri manba tilda ma'lum bir ma'no va his-tuyg'ularni uyg'otsa, maqsad tilda ularni ekvivalent tarzda aks ettirish fonologik sistemalarning farqlari tufayli qiyinlashadi. Bu esa o'z navbatida, matnning original jozibasini, esda qolar-qolmasligini va persuasivligini pasaytirishi mumkin. Sintaktik darajada esa, turli tillarning gap qurilishidagi, ifoda shakllaridagi, idiomatik birliklaridagi va diskursiv bog'lanishlardagi farqlar maqsad tilda matnning tabiiyligini, ravonligini va original ta'sir kuchini saqlab qolishni qiyinlashtiradi. Ko'pincha, bu muammolar oqibatida tarjima qilingan turizm matni "begona" tus olib, o'zining asosiy funksiyasini – maqsadli auditoriyani jalb qilishni bajara olmaydi.

Tadqiqotning maqsadi:

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi turizm matnlarini tarjima qilishda yuzaga keladigan fonetik va sintaktik muammolarning nazariy asoslarini aniqlash, ularni empirik materiallar asosida tahlil qilish hamda ushbu muammolarni bartaraf etishga qaratilgan samarali tarjima strategiyalari va yechimlarini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

1. Turizm diskursining lingvistik va pragmatik xususiyatlarini aniqlash.
2. Fonetik muammolarning manba va maqsad tillarning fonologik sistemalari hamda madaniy assotsiatsiyalardagi farqlardan kelib chiqish sabablarini o'rganish.
3. Joy nomlari, madaniy tushunchalar va marketing shiorlarining fonetik moslashuvi va transliteratsiyasi bilan bog'liq muammolarni tahlil qilish.
4. Sintaktik muammolarni tillarning tipologik farqlari, gap tuzilishi, idiomatik birliklar va diskursiv bog'lanishlar nuqtai nazaridan ko'rib chiqish.
5. Fonetik va sintaktik muammolarning turizm matnining persuasivligi va madaniy qabul qilinishiga ta'sirini baholash.
6. Skopos nazariyasi, madaniy tarjima, domestikatsiya va foreynizatsiya kabi tarjima nazariyalarining ushbu muammolarni yechishdagi rolini asoslash.
7. Aniqlangan fonetik va sintaktik muammolar uchun nazariy asoslangan va amaliy sinovdan o'tgan tarjima strategiyalarini ishlab chiqish va taklif etish.

Tadqiqotning obyekti va predmeti:

Obyekt: O'zbekistonda va xalqaro miqyosda e'lon qilingan turizm matnlari (ingliz, o'zbek va rus tillaridagi broshyuralar, veb-saytlar, reklama matnlari).

Predmet: Turizm matnlarining tarjima jarayonida yuzaga keladigan fonetik va sintaktik xususiyatlarning (masalan, toponimlar, idiomatik iboralar, sentaktik parallelliklar, ritmik tuzilmalar) saqlanishi, o'zgarishi va yo'qolishi bilan bog'liq muammolar.

Tadqiqotning metodologiyasi va usullari:

Tezisning metodologiya qismini yanada chuqur va keng tushuntirib berishda asosiy e'tiborni tadqiqot usullari va ayniqsa, tahlil turlariga qaratamiz. Bu ishimizning ilmiy asosini mustahkamlaydi va uning ishonchliligini ta'minlaydi.

1. Tadqiqotning metodologiyasi va usullari.

Ushbu tadqiqot turizm matnlarini tarjima qilishdagi fonetik va sintaktik muammolarni har tomonlama tahlil qilish uchun tizimli va ko'p qirrali metodologiyani qo'llaydi. Tadqiqotning kompleks xarakteri, ya'ni lingvistik, pragmatik va madaniy jihatlarining o'zaro bog'liqligi sababli, bir qator nazariy yondashuvlar va empirik usullarning sintezi zarur hisoblanadi. Tadqiqot asosan sifat (qualitative) yondashuvga tayanadi, ammo ba'zi elementlari miqdoriy (quantitative) kuzatishlar bilan boyitilishi mumkin. Muammolarning chuqur ildizlarini, madaniy-lingvistik o'ziga xosliklarni va tarjima jarayonidagi murakkabliklarni tushunishga qaratilgan. Bu yondashuv matnlar ichidagi ma'no, kontekst va ta'sirni interpretativ tahlil qilishni ta'minlaydi.

2. Qiyosiy-Chog'ishtirma Metodologiya: Tarjima tadqiqotlarining ajralmas qismi bo'lib, manba tildagi (MT) va maqsad tildagi (MqT) turizm matnlari o'rtasidagi fonetik va sintaktik farqlarni, o'xshashliklarni, o'zgarishlarni va yo'qotishlarni tizimli ravishda aniqlashga xizmat qiladi. Bu tillarning tipologik xususiyatlarini hisobga olgan holda aniq qiyoslash imkonini beradi.

3. Funktsional Yondashuv: Tarjima qilingan matnning maqsad til auditoriyasi uchun kommunikativ maqsadini asosiy mezon sifatida qabul qiladi. Bu yondashuv har bir tarjima qarorini matnning yakuniy maqsadiga erishish nuqtai nazaridan baholashga imkon beradi, fonetik va sintaktik moslashuvlarning pragmatik ta'sirini o'rganadi.

Tadqiqotning markazida fonetik va sintaktik muammolar turgani sababli, quyidagi tahlil turlariga alohida e'tibor qaratiladi:

1. Fonetika-Fonoestetik Tahlil:

- Maqsadi: Manba til (MT) matnlaridagi tovushli go'zallik, ritm, jarangdorlik, tovushli ramzlar (alliteratsiya, assonans, onomatopoeia) va ularning maqsad til (MqT)ga o'tkazilishidagi qiyinchiliklar yoki o'zgarishlarni aniqlash.

- Yondashuv: Har bir fonetik birlik (masalan, joy nomi, reklama shiori)ning MTdagi talaffuzi, urg'usi, intonatsiyasi MqTga o'tkazilganda qanday o'zgarishlarga uchrayotgani, MqTdagi fonologik tizimga moslashuvi (translitseratsiya, transkripsiya) va bu jarayonda original estetik ta'sirning saqlanish darajasi tahlil qilinadi.

- Misollar: "Samarqand" so'zining o'zbekchada jarangdorligi va inglizcha "Samarkand" deb talaffuz qilingandagi tovush farqi, sayyohlik shiorlaridagi (masalan, "Silk Road Serenity") alliteratsiyaning boshqa tillarga tarjimasida yo'qolishi.

2. Sintaktik-Strukturaviy Tahlil:

- Maqsadi: MT va MqT tillarning gap qurilishi, so'z tartibi, ergash gaplar tuzilishi, idiomatik iboralar, frazeologik birliklar, kollokatsiyalar va diskursiv

bog'lanishlardagi farqlarni aniqlash hamda ularning tarjima sifatiga ta'sirini baholash.

•Yondashuv: MTdagi murakkab sintaktik konstruksiyalarning MqTda soddalashtirilishi yoki aksincha, MqTdagi tabrida buzilishi holatlari o'rganiladi. Idiomatik iboralar va kollokatsiyalarning ekvivalentini topishdagi qiyinchiliklar, ularning so'zma-so'z tarjimasi natijasida yuzaga keladigan g'alizliklar tahlil qilinadi. Aktiv va passiv ovozning tanlovi, jumalarning uzunligi va murakkabligi ham ko'rib chiqiladi.

Misol uchun O'zbekiston – mehmondo'st xalqlar yurti" jumasining inglizchaga "Uzbekistan – the land of hospitable people" deb tarjima qilingandagi sintaktik o'zgarishlar, o'zbek tiliga xos bo'lgan kesimning gap oxirida kelishi va uning ingliz tilidagi gap qurilishiga moslanishi.

3. Leksik-Semantik va Pragmatik Tahlil.

Maqsadi: Fonetik va sintaktik muammolar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan leksik (so'z tanlash) va semantik (ma'no) darajadagi noaniqliklarni, shuningdek, matnning pragmatik (maqsadli) ta'sirini o'rganish.

Yondashuv: Madaniy-spetsifik terminlar (masalan, "mahalla", "suzane", "choyxona")ning tarjimasida fonetik va sintaktik jihatdan qanday moslashuvlar amalga oshirilgani, ularning ma'nolarining to'g'ri yetkazilishi va MqT auditoriyasi tomonidan qanday qabul qilinishi tahlil qilinadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi:

Ushbu tezis turizm matnlarining tarjimasidagi fonetik va sintaktik muammolarni kompleks tarzda, tillararo va madaniyatlararo nuqtai nazardan birinchi marta chuqur tahlil qiladi. Tadqiqot faqat muammolarni aniqlash bilan cheklanmasdan, ularning kelib chiqish sabablarini madaniy-lingvistik asoslar bilan bog'laydi va amaliy yechimlar, xususan, turizm matnlari uchun maxsus tarjima strategiyalarini taklif etadi. Shuningdek, u fonetik va sintaktik elementlarning matnning persuaziv funksiyasidagi o'zaro bog'liqligini va ularni saqlash zarurligini ta'kidlaydi, bu esa tarjima nazariyasiga yangi qirralar qo'shadi.

Tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyati:

- Nazariy ahamiyati: Tarjima nazariyasini, ayniqsa, funktsional ekvivalentlik, madaniy transfer va tarjima texnologiyalarining turizm diskursidagi qo'llanilishi bo'yicha boyitadi. Fonetika va sintaksisning pragmatik ta'sirini o'rganishga yangi yondashuvlar taklif etadi.

- Amaliy ahamiyati: Turizm sohasidagi tarjimonlar, marketing mutaxassislari va matnshunoslar uchun qimmatli qo'llanma bo'lib xizmat qiladi. Ular tarjima sifatini oshirish, kross-madaniy noto'g'ri tushunishlarni kamaytirish va turizm mahsulotlarining xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini oshirish uchun amaliy strategiyalarni topishadi. O'zbekistonning turizm salohiyatini xalqaro miqyosda yanada samaraliroq targ'ib qilishga yordam beradi.

XULOSA

Ushbu tezis global turizm sanoatining tobora murakkablashib borayotgan kommunikativ landshaftida turizm matnlarini tarjima qilishda yuzaga keladigan fonetik va sintaktik muammolarni kompleks madaniy-lingvistik tahlil qilishga bag'ishlandi. Tadqiqot turizm diskursining nafaqat informativ, balki persuaziv va hissiy-emotsional yuk tashuvchi xarakterini tasdiqladi, bu esa tarjima jarayonida semantik ekvivalentlikdan tashqari estetik va pragmatik ekvivalentlikka erishish zarurligini taqozo etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge.
2. Bassnett, S., & Lefevere, A. (1998). Constructing Cultures: Essays on Literary Translation. Clevedon: Multilingual Matters.
3. Hatim, B., & Munday, J. (2004). Translation: An Advanced Resource Book. London: Routledge.
4. House, J. (2018). Translation. Oxford: Oxford University Press.
5. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall.
6. Nord, C. (1997). Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches
7. Alimov, S. S. (2007). Tarjimashunoslik nazariyasi. Toshkent: Fan. (Bu klassik darslik, tarjima nazariyasining asoslarini beradi).
8. Ismoilov, M. I. (2015). Matn Lingvistikasi va Tarjima Muammolari. Toshkent: O'qituvchi. (Matnning lingvistik tahlili va tarjima muammolariga bag'ishlangan).
9. Mahmudov, N., & Nurmonov, A. (2004). O'zbek tilining nazariy grammatikasi. Toshkent: Yangi Asr Avlodi. (O'zbek tili sintaksisining chuqur nazariy asoslarini tushunish uchun muhim).
10. Mamadaliyev, M. (2018). Tarjimada madaniyatlararo muvofiqlik masalalari. Toshkent: Fan va texnologiya. (Madaniy transfer va madaniyatlararo muvofiqlik bo'yicha tadqiqot).
11. Nasirov, S. (2019). Turizm diskursining lingvistik xususiyatlari. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent. (Turizm diskursini o'rganishda bevosita foydali manba).
12. Safarov, Sh. (2008). Pragmalingvistika. Toshkent: Fan. (Pragmatika nazariyasini va uning tillararo kommunikatsiyadagi rolini yoritadi).
13. Solijonov, O. (2020). O'zbek tili fonetikasi va fonologiyasi masalalari. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti. (O'zbek tili fonetik tizimi bo'yicha chuqur ma'lumot beradi).
14. To'xliyev, B. (2007). Adabiy tilning frazeologik birliklari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. (Frazeologik birliklar, ularning tuzilishi va ma'nosi haqida ma'lumot beradi, bu sintaktik muammolar bilan bog'liq bo'lishi mumkin).
15. Usmonov, S. (1980). Tarjima nazariyasiga kirish. Toshkent: O'qituvchi. (Tarjima nazariyasining asosiy tushunchalari va tamoyillarini yorituvchi fundamental asar).